

ст. / за ред. Марії Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 405–419; [5] Кердівар Н.І. Творчість Миколи Трублаїні і становлення пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Наталя Іванівна Кердівар. – Одеса, 2011. – 200 с.; [6] Ковалів Ю.І. Жанрово-стильові модифікації в українській літературі : монографія / Ю.І. Ковалів. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 191 с.; [7] Кон И.С. Психология ранней юности : книга для учителя / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с. : ил. – (Психол. наука – школе); [8] Неділько В. Школяр у сучасному житті й літературі / Всеволод Неділько // Література. Діти. Час. – К. Веселка, 1976. – С.43–56; [9] Резніченко Н.А. Українська проза для дітей 60-80-х років ХХ століття (жанрово-стильові модифікації): дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Резніченко Наталія Анатоліївна. – К., 2008. – 190 с.; [10] Стаднийчук Р.Е. Проблемы формирования нравственного мира подростка в современной советской повести о школе (70-е – 80-е гг.) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.02 «Литература народов СССР» / Р.Е. Стаднийчук. – Киев, 1990. – 17 с.

Олександр КИРИЛЮК (Одеса)

ПРОЛЕГОМЕНИ ДО УНІВЕРСАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПОКАЖЧИКА ФОЛЬКЛОРНИХ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ МОТИВІВ

На основі авторської концепції категорій граничних підстав як глибинної структури нарративних дискурсів намічені шляхи створення принципово нового, автентичного головному змісту текстів Показчика казкових і літературних мотивів і сюжетів, заснованого на класоутворюючій ролі всіх формально можливих комбінацій зазначених категорій (народження, життя, смерть і безсмертя) і світоглядних кодів (аліментарного, еротичного, агресивного і інформаційного).

Ключові слова: показчик мотивів, структура тексту, структурно-типологічний аналіз текстів, універсально-культурний метод, категорії граничних підстав, світоглядні коди.

O. Kyrylyuk (Odessa, Ukraine)

PROLEGOMENA TO A NEW FOLK-TALES & STORIES MOTIF-INDEX.

As combination of Categories of Ultimate Bases (Birth, Life, Death and Immortality) and world-outlook Codes (Alimentary, Erotic, Aggressive and Informative) is a deepest Structure of all Narratives, its may be used as a classifier for new authentic Folk-tales and Stories Motif-index.

Keywords: Motive-index, text structure, structural-typological analysis of texts, universally-cultural method, the category of Ultimate Bases, world-outlook Codes.

Категорії граничних підстав (КГП) – народження, життя, смерті та безсмертя, і світоглядні коди – аліментарний, еротичний, агресивний та інформаційний, становлять інваріантну глибинну структуру казкових та інших текстів, і це відкриває перспективу створення на їхній основі концептуально нового показника фольклорних та літературних мотивів, доведення можливості чого становить **мету** даної статті. **Завдання** ж полягає у попередньому складанні (із залученням у якість прикладів відомих мотивів або образів) повного набору формально можливих комбінацій вказаних КГП та кодів (у найпростішому варіанті, без комбінацій типу IV-III-A чи III-B-C), котрі мають відігравати у майбутньому показникові роль найширшого класоутворювача, на підставі чого за створеними рубриками будуть групуватися відомі мотиви (див. таблицю).

КГП та коди	A. Alim.	B. Erot.	C. Agress.	D. Informat.
I. Genetiv	I-A	I-B	I-C	I- D
II. Vita	II-A	II-B	II-C	II-D
III. Mort.	III-A	B	III-C	III-D
IV. Immort.	IV-A	B	IV-C	IV- D

В межах цього набору конкретний текст може розумітися як ланцюжкова диспозиційна чи композиційна послідовність наведених у таблиці варіантів контамінацій КГП та кодів, побудована у будь-якому, вертикальному чи горизонтальному, напрямку. Якщо ж деякі варіанти комбінацій КГП та кодів залишаться нереалізованими через відсутність їх у жодному відомому нам творі, «невикористана» синтагматика цих комбінацій постане як варіант потенційної КГП-структури тих творів, що їх ще не написано. Тобто, ця таблиця дає нам ще й можливість інтерполювати глибинні універсальні структури сюжетів і мотивів і перефразувати питання І. Канта про проблему можливості апріорних синтетичних суджень таким чином: «Як можливий апріорний синтез глибинних базових структур тексту і продукування нових текстів взагалі?»

Розглянемо ці комбінації змістовно, на прикладах конкретних мотивів. **I-A**, генетив та аліментарність, лежать в основі мотивів народження героя через їжу (поїдання плоду, риби, тріски, насіння тощо), самоzapлiднення божества через ковтання власної сперми

(давньоєгипетський Атум). Вправне господарське життя, казковий добробут – молочні ріки, киселеві береги, чарівно плодючі дерева, незвичайний ріст рослин, гарбузи з багатством всередині, дивно великий приплід худоби, чарівна скатертина чи торбочка, чудесні млини, що дають борошно, сіль або золото у незліченій кількості, як і несподіване придане, багатство, гроші, клади та скарби взагалі, тобто, все, що у фольклорних текстах виражає життя у повному статку, підпадає під комбінацію **II-A** – вітальності та аліментарності. Комбінація **III-A**, мортальності та аліментарності, проглядає у мотиві загибелі пожадливого ненажери у морі намеленої чарівним млином солі чи золота, або в мотиві загину вовка, що об'ївся. До цієї ж комбінації відноситься мотив отруєння напоєм або їжею («мертва» вода, наливне яблучко). Поєднання імортальності та аліментарності (**IV-A**) убачається у мотивах та образах таких «продуктів харчування», як напій, вода, мед безсмертя (*сома, хаома*), «жива» вода, молодильні яблука чи кипляче молоко, що омолоджує.

Контамінація еротичного коду з КГП народження (**I-B**) знаходить прояв у мотиві народження дітей від звичайного статевого зв'язку («Одружилися вони і народилося у них три сина і три дочки...»), з КГП життя (**II-B**) – у мотивах про сімейне та подружнє життя у вірному коханні та взаємній приязні, про любов батьків до дітей та дітей – до батьків, у мотивах інтенсивного статевого життя як самоцілі, у сексі, який надає життю сенс, або є формою соціального самоствердження чи засобом досягнення життєвого успіху та високого соціального статусу завдяки такому «соціальному ліфту», як вигідний шлюб (одруження Івана-дурня з царівною) тощо. Цей код у єдності з мортальністю (**III-B**) можна вглядіти у казковій розповіді про смерть під час або від статевого акту, про загибель претендентів на наречену, оповіді про пенектомічну небезпечність лона жінки для чоловічого члена (*vagina dentata*), про загрозливий меч між молодими у шлюбну ніч, про покарання смертю за заборонений статевий зв'язок чи нерівний шлюб, про згвалтування Змієм царівни з наступним її вбивством, про вбивство коханих з ревнощів чи самогубство через нерозділену любов чи зраду тощо. Безсмертя та еротичний код (**IV-B**) втілюються у мотивах, приміром, оживлення Сплячої Красуні «через гріх» або, слабше, поцілунок, у визнанні реінкарнації дідів в онуках через статеві стосунки дітей, у коханні навик, у «донжуанстві» (А. Камю) як засобу подолання смерті через помирання у старому та відродження у кожному новому любовному зв'язку, чи у виживанні Геракла після дефлорації за ніч п'ятдесяти незайманок за випробуванням Гери, або у подовженні ним роду царя Теспія через запліднення кількох десятків його дочок.

Народження через розрубання, розчленовування, падіння, удару, обтісування, життя як поле безупинної битви («тридцять років бився зі Змієм»), «ратна праця», цінування особистої хоробрості та звитязності, неприродна смерть персонажів казки, підступні вбивства героїв, насильницька зміна їх людського вигляду шляхом перетворення на річ або потвору, страта підступників-братів, загибель від агресивної, нелагідної поведінки (мачушина дочка), покарання смертю кривдників, досягнення безсмертя через боротьбу з утіленням смерті, оживлення героя, просинання Сплячої Красуні від виймання гострого предмету, невмирущий Смок, що живе навіть після відрубання голів, які регенеруються; смертельно небезпечний Кощій Безсмертний – все це окремі приклади контамінації КГП народження, життя, смерті та безсмертя з агресивним кодом **(I-C, II-C, III-C, IV-C)**.

Нарешті, інформаційний код **(D)** конкретизує вказані категорії через мотив демонстративного народження спадкоємця («... для батюшки-царя»), змови задля дітонародження, породження словом, навіюванням, через магичні замовляння та чаклунство **(I-D)**. Розповіді про минувшину, життя у вірі, навчання досвіду старших, «хитра наука» чаклуна, що взяв собі на виховання дитину, життєва мудрість, передача життєво важливих повідомлень – все це ті мотиви, що вписуються у формальний запис єдності життя та інформації **(II-D)**. Комбінацію **(III-D)** втілено у загибель від замовного слова, наклепу, обмови, замовляння, пристріту, врочення, наслання тощо, видно в обмані, що веде до смерті героя, у словесних образах мертвих, у розкритті тайни про істинних вбивць рослинами, що виростають на могилах жертв тощо. Подовження життя у пам'яті нащадків, виживання героя через оману чи хитрість, поради від померлих, але перероджених на інших істот осіб, потойбічні примари, що пророкують; вербальні формули, вимовляння яких дарує безсмертя, подовжене існування в іншому вигляді або обернення на інших істот після чарівного слова тощо – все це дає нам контамінацію інформаційного коду та імортальної категорії **(IV-D)**.

Для інших комбінацій КГП та кодів теж неважко знайти їхні змістовні вираження у казкових, міфологічних, фольклорних, обрядових, літературних текстах і тим самим класифікувати їх за запропонованим принципом. Втім, наведені приклади демонструють лише перше наближення до створення відповідного покажчика мотивів, оскільки універсально-культурна мова опису включає до себе додаткові специфікації, зокрема, розрізнення сильних та слабких форм КГП та кодів, коли, скажімо, категорія безсмертя актуалізується у понятті вічного, довгого або врятованого від смертельної небезпеки

життя. Суттєвим елементом цієї мови є також фіксація рівнів, на яких реалізуються ті чи інші КГП та коди, коли, прем, аліментарний код на предметно-практичному рівні постане як землеробська праця, а на рівні ритуально-обрядовому – як свято врожаю чи символічне поїдання божества з метою ототожнення з ним. Еротичний же код на духовно-практичному рівні втілиться через таке духовно-практичне почуття, як кохання, а на духовно-теоретичному – як дослідження сутності цього феномену людського життя в філософській еротології Платона, Бердяєва чи Фромма.

Окрім цього, важливо також виявляти, якій саме трансформації піддається той чи інший вітальний потяг, котрий потім набуває статусу коду культури – чи це буде його культивування, чи табування, чи каналізування. Відповідно, в комбінації **III-A** антитетичними щодо згаданих вище мотивів будуть ті, котрі табують аліментарність і тим заперечують життя (такими мотивами постають мотиви голоду, життя у злиденності або, скажімо, катастрофічних недородів), а культивованими – мотиви ненаситної ненажерливості (велетня) чи патологічної жадібності (млин не можна зупинити, через що запопадливий герой гине). У варіанті табування аліментарності на духовно-теоретичному рівні (історичні дослідження Голодомору) це втілиться в аналіз вбивств більшовицьким режимом українських селян голодом, а на духовно-практичному (казка) – у мотив смерті від неможливості їсти через відсутність органів травлення, поїдання тварини зсередини і т. п. До цього ж, слід також враховувати і ту обставину, що казковий наратив розгортається у часі, і тому в ньому можливі переходи від однієї КГП- класифікації мотиву, сюжету або епізоду до іншої, навіть протилежної (аліментарна вітальність у мотиві чарівного млина змінюється, приміром, на визначену тим же кодом мортальність). Існують й інші проблеми, пов'язані з методологічно вивіреною імплементацією універсально-культурного підходу до структури текстів, про які йшлося в інших моїх працях (зокрема, про казку та обряд). Важливим моментом є також та обставина, що вказані комбінації кодів та КГП за будь-яких умов утворюють структуру, підпорядковану універсальній базисній світоглядній формулі «народження – життя – смерть – безсмертя».

Попри деякі невирішені питання, як на мене, подальший розвиток та вдосконалення такої теоретико-аналітичної мови відкриває перспективу подолання відомих вад всіх суто описових покажчиків мотивів та сюжетів, принципи класифікації яких спираються на вторинні, похідні, епіфеноменальні елементи тексту, відтворюючи, навіть за умов застосування узагальнюючих процедур, поверхневу,

другорядну структурну основу тексту, не кажучи вже про суто емпіричні рубрикації, котрі безнадійно в'яжуть у своєму матеріалі.

Натомість використання універсально-культурної мови у процесі аналізу текстів та створення на її підставі покажчика мотивів та сюжетів дозволяє вийти на автентичні опорні елементи тексту, оскільки в основі його класифікаційної систематизації в ній лежать не поняття «другого» ступеня загальності (наприклад, коли різні види ошукування узагальнюються у рубриці «Обмануті та скривджені герої», не вузька, конкретна дія (на кшталт «Лис прикидається неживим, щоб поласувати»), або, що гірше, бідне за змістом абстрактне поняття дії взагалі (типу «Дехто зробив дещо по відношенню до декого»), а *категорії* (з огляду на відоме розрізнення понять та категорій), тим більше – категорії граничних підстав, котрі є граничними та підставовими саме тому, що «глибше» за них у структурі тексту вже нічого немає. Через універсальність такої мови виконана на її підставі класифікація мотивів здатна охопити весь без виключення матеріал, чого не можна сказати про відомі покажчики мотивів, побудовані на згаданих принципах, котрі, як правило, змушені визнати, що деякі мотиви чи сюжети через їхню «непіддатливість» не увійшли до жодної введеної в них рубрики, тобто, не піддалися класифікації, і тому залишились несистематизованими.

Це зауваження стосується всіх типів класифікаційних систем – *тематичних* (де в основі класифікації лежить тема оповіді, скажімо, «Спірка мужика і чорта»), *актантних* (де по рубриках розведені діючі особи або персонажі, як от «Чорт», «Свійські тварини», «Одоробало» тощо), та *прагматична* (де класифікація проведена за змістом дій чи, ширше, за функціями актантів, на кшталт «Царівен викрадають», «Дерево надає чудесну допомогу», «Іван рятує царівну»). До того ж такі системи класифікації є принципово незавершеними – адже потенційне багатство змісту оповідей невичерпне, і тому завжди може відкритись нова тематика або з'явиться якийсь нечуваний герой, що вчиняє дивну дію, наприклад, така собі Глокая Куздра, яка бокрячить Бокрьонка, і це вимагатиме введення нових рубрик на кшталт «Бокрячення» з підкласом «Штеке бокрячення», або «Куздра» з підрубрикою «Куздра Глокая». Універсально-культурна ж класифікація відразу побачить тут втілення базисної формули, де злобна (*агресивність*) Куздра загрожує здоров'ю чи *життю* бідного Бокрьонка (*мортальність*), котрого, за правилом з виключеннями, обов'язково хтось чи він сам себе врятує (*виживання*).

Пропонована аналітична мова на противагу згаданим мовам є не тільки сповна завершеною, оскільки має сталий номенклатурний

набір одиниць опису та аналізу (культивовані, табуйовані або каналізовані чотири КГП і чотири коди у сильних та слабих формах їхнього прояву на різних рівнях світовідношення та у різних контамінація, зв'язаних у базисну світоглядну формулу, або універсальний шифр культури), але й прогностичною – на підставі підтвердженої дослідженнями закономірності можна впевнено говорити про те, що всі ці тексти, зрештою, мають за свій загальний підмуок універсальну базисну світоглядну формулу «(народження) – життя – смерть – безсмертя». Така мова спирається на дедуктивний теоретичний принцип аналізу структури тексту, а знання принципу за всіх умов дає суттєві методологічні переваги перед нескінченим через невичерпне багатство емпіричного матеріалу індуктивним пошуком. Як тут не згадати афоризм Гегеля про те, що якщо факт суперечить теорії, то тим гірше для факту – добра теорія дає знання не нетипове та одиначне, а типове та узагальнене.

Відповідно, реконструйована таким чином структура будь-якого конкретного тексту дасть нам ланцюжок тих комбінацій КГП та кодів, котрі були наведені вище, при цьому ми маємо отримати також і конкретне поняттєве втілення загальної базисної світоглядної формули. Знання даних фундаментальних конструкцій аналізованого тексту дозволить, зрештою, виявити, в які предметно-пояттєві форми втілились у даному тексті граничні категорії та світоглядні коди, і тим самим побачити за явищами сутність, за багатоманіттям одиначного матеріалу – загальне.

Розглянемо це на прикладі «основної та єдиної» казки, як її визначив В. Я. Пропп – простої одноходової казки № 131 зі збірки О. Афанасьєва з мотивом «Бою та перемоги» (до речі, а чому б тут не побачити мотив «Змій як сексуальний маніяк та людоїд»? – О. К). З погляду методики процес виходу на кінцеві підстави будови даної казки може виглядати як пошук відповідей на цілком конкретні запитання – Чому прогулянки у саду є небезпечними? Задля чого Змій викрадає принцес? На що спрямовано пошуки героїв і чим вони мають увінчатися? Променад у саду є небезпечними тому, що в цьому місці час від часу никається Змій, розкидаючи розумом, як би це йому унести собі на вечерю дівчат, або як би це їх згвалтувати. Герої ж йдуть світ за очі не просто так, а щоб звільнити царівен від влади Змія, порятувати від небезпеки. Як і в інших казках, ця небезпека дає динамічний імпульс усьому оповіданню, оскільки навряд чи кому-небудь була б цікава розповідь про буденну та звичну, без усяких пригод, прогулянку дівчат.

Запис цієї казки запропонованою універсально-культурною мовою виглядає так: Мирне, та, вочевидь, у добробуті, життя

царської родини (КГП *життя*) включає до себе звичку прогулюватися у садку. Запізнившись з прогулянки, дочки втрачають безпеку старших (заперечення захисної сили, табуований *агресивний* код) і через це зазнають нападу та викрадаються Змієм (культивований *агресивний* код), котрий хоче їх з'їсти (контамінація *аліментарного* та *агресивного* кодів у *мортальному* контексті), або насильно ними як жінками оволодіти (контамінація *агресивного* та *еротичного* кодів в контексті *вітальної* універсалії). Цар закликає допомогти дочкам, яким загрожує смертельна небезпека (*інформаційне* кодування *мортальної* універсалії в контексті *агресивності* – силуваного опору насиллю). Три герої вступають зі Змієм у смертельний бій (*агресивний* код у *мортальній* перспективі), перемагають його (перемога сил *життя* у боротьбі із силами *смерті*, табування *мортальності*, послаблена *імортальність* як виживання після відведення *смертельної* загрози), звільняють дівичь від Смока (порятунок від *смерті* чи *сексуального насилля*, повернення до нормального *життя*, його ствердження як послаблений варіант *безсмертя*) та *одружуються* з ними (*еротичний* код у *вітальному* контексті) з іманентним подовженням *життя* у дітях (*імортальність*).

Стисла КГП-структура цієї казки може бути зведена до оповіді про те, як для мирного життя царівен у добробуті (II-A, аліментарна вітальність) виникла смертельна загроза (III-C, мортальна агресивність, конкретизована III-B, III-C сексуальним насиллям), котру завдяки звитяжцям-нареченим було відведено (IV-C, агресивна імортальність), далі йде повернення до мирного життя у добробуті та одруження (II-A, мирне життя, перспектива безсмертя в дітях I-B, IV-B).

Але оскільки загроза життю існувала не тільки для царівен, але й для інших персонажів, і тільки один з героїв, Змій, не вижив, базисна формула стосовно кожного з них виглядатиме таким чином: 1) Царівни: життя – загроза життю – порятунок життя – безсмертя (родове); 2) Царевичі: життя – загроза життю – перемога в боротьбі за життя – безсмертя (родове); 3) Змій: життя – загроза життю – смерть; 4) Цар: життя – загроза родовому життю – безсмертя (родове).

Якщо ж записати універсально-культурну структуру цієї казки не за актантами, а за КГП, то вона постає в такому вигляді: 1) життя (царівен, царя, царевичів, Змія) – 2) загроза життю (царівнам, царю, царевичам, змію) – 3) смерть (Змія) – 4) виживання (царевичів, царівен) – 5) безсмертя в роді (царя, царівен, царевичів). Тобто, гранично-категоріальний «стрижень», на який «насаджуються»

конкретно визначений поняттєвий зміст даного тексту, становить собою базисну формулу з провідною ідеєю виживання через відведення смертельної загрози, і ця ідея стосується всіх діючих осіб казки, окрім Змія, смерть якого є *смертю смерті* як необхідної умови порятунку та подовження життя інших учасників колізії.

Уявімо, які класифікаційні процедури здійснили б тут гіпотетичні автори звичних покажчиків казкових мотивів. У «тематичному» покажчику цю казку віднесли б до рубрики «Необачність», вужче – «Необачні принцеси», у «актантному» її включили б до рубрики «Три царівни» чи «Змій», а у прагматичному, скоріше за все, вона увійшла б до класу «Викрадання» з підкласом «Викрадання Змієм», або до рубрики «Пошуки» з підкласами «Пошуки царівен», або «Порятунок» з підкласом «Врятовані та побрані». Є й синтетичні класифікації, як у А. Аарне, що поєднують всі три підходи, наприклад: «Змієборець: принцесу врятовано» (А₃₀₀).

Коли б такі класифікатори раптом виявили запис нової казки, де цар віддав дочок Змієві задля збереження влади, або через невиконання обіцянки чи просто програвши їх у карти, то всю процедуру довелось би розпочинати спочатку і створювати, приміром, рубрики «Дочки в обмін на царство», або «Програш» з конкретизацією «Фатальна гра в карти» тощо. Зрештою, можливі й такі казки, де Змій викрадає не царівну, а пасербицю, ба більше – її ніхто не викрадає, а вона сама наражається на небезпеку, з якихось резонів приходячи вже не до Змія, а до Мерця з могили тощо. Що ж тут є насправді та головним? Ним є саме настання та наступне відведення загрози, що утворює стійку інваріантну структуру, однакову, врешті-решт, у переважній більшості, якщо не у всіх, казок, що й змусило В. Я. Проппа твердити про «одну-єдину» казку, і саме від неї, тобто, інваріанту всіх казок, має відштовхуватися наш універсально-культурний покажчик мотивів.

Ясно, що смертельна небезпека могла б уособлюватися і в інших формах, і головне в КГП-аналізі глибинних смислів тексту полягає у тому, щоб за вказаними уособленнями бачити сутнісний зміст цілої оповіді. У першу чергу слід, маючи на увазі суть події – настання смертельної загрози як смислової передумови неодмінного наступного порятунку – вміти розпізнавати за її поняттєвими проявами (викраденні, взятті у полон тощо) гранично-категоріальний підтекст.

Така фіксація інваріантної універсально-культурної, гранично-категоріальної будови тексту, за всіма знаками, дасть нам можливість адекватної систематизації мотивів, що у перспективі дозволяє говорити про структуру дискурсу взагалі в його конкретній

загальності. У поєднанні цих підходів (гранично-категоріального та поняттєво-змістовного) можна побачити нові перспективні напрямки дослідження художніх творів, фольклорних та інших текстів, коли завдяки їхньому застосуванню ми можемо, приміром, 1) з'ясувати індивідуально-авторські особливості поняттєвого втілення категорій граничних підстав та кодів у того чи іншого письменника; 2) визначити гранично-категоріальну видову специфіку різних жанрів; 3) отримати узагальнені структурно-типологічні КГП-характеристики певного літературного періоду; 4) виявити поняттєву специфіку втілення універсальних категорій у фольклорі різних народів тощо.

Показово, що досвід такого типу досліджень поступово накопичується. До робіт, де універсально-культурний підхід застосовується як відрефлексований методологічний прийом, можна віднести праці Олени Пашник. За її висновками, *генетивна* КГП втілюється в українській прозі 1920-30-х рр. у відображенні процесу постреволуційного народження «нового світу», при розкритті в літературі питань «соціалістичного будівництва», через іманентний зв'язок з образами жінки та дитини тощо. *Мортальна* категорія, «індикатор культурного буття народу», у прозі письменників цього періоду знайшла активну реалізацію як результат зіткнення індивіда з тоталітарною системою, у соціальній деформації, у воєнній танатографії, в екзистенційній площині тощо. У межах розгортання тоталітарного міфу ця категорія набуває таких поняттєвих форм: 1) проходження ініціації вбивством (у прозі Б. Антоненка-Давидовича, М. Хвильового); 2) набуття маргінального статусу в системі (тексти Б. Антоненка-Давидовича, В. Підмогильного та ін.). Воєнна ж танатографія має такі виміри втілення: 1) заперечення наявності мотивації індивіда до вбивства (події Першої світової війни) – твори М. Ірчана, П. Панча, О. Слісаренка та інших; 2) актуалізація імортальності при відображенні революції та громадянської війни – проза Б. Антоненка-Давидовича, А. Головка, І. Дніпровського, О. Копиленка, М. Хвильового; 3) експлікація через категорії людської вітальної тілесності та емоційної настроєності – болю, голоду, страху, безнадії, самотності, тривоги, божевілля (М. Івченко, О. Турянський, Ю. Яновський та ін.); 4) реалізація в контексті функціонування в текстах концепту крові, міфологем вогню, дороги, тиші тощо (В. Винниченко, А. Головка, Г. Косинка та ін.). Втілення універсалії *безсмертя*, пише О. Пашник далі, пов'язана з відображенням постреволуційних соціально-історичних процесів, що зумовило трансформацію імортальної категорії як 1) результату відображення революційної ейфорії мас, втіленої у прагнення «всесвітньої революції»; 2) заперечення універсалії смерті в межах героїчного

міфу – смерть заради безсмертя; 3) реалізацію мрії про «світле майбутнє», комуністичний «рай на землі»; 4) ствердження соціалістичного будівництва (контамінація універсалій безсмертя та народження, втілених через трансформацію культурно-історичного інваріанта дому) тощо. Дана універсалія, *безсмертя*, тісно пов'язана з усіма іншими КГП (*народження, життя та смерті*) – підсумовує дослідниця [1], що свідчить про вихід її аналізу на рівень базової світоглядної формули та наближення до її свідомої експлікації.

Отже, у дисертаційній роботі О. Пашник, де «вслід за О. Кирилюком» як основний застосовується метод універсально-культурного аналізу, вивчалася поняттєво виражена специфіка втілення універсальних онтологічних і культурно-історичних структур на різних рівнях текстуальної організації – ідейно-тематичному, сюжетно-композиційному, персонажному та емоційно-тональному. У цьому результативному пошуку змістовно-предметного втілення у літературних творах універсальних категоріальних структур уже ясно видно певні обриси шуканого інтегрального категоріально-поняттєвого методу побудови покажчика мотивів та сюжетів. І хоча дослідниця не використала у своїх роботах усіх можливостей запропонованої мною аналітичної мови (ігнорувала класифікаційні можливості відповідних світоглядних кодів, не розрізняла слабкі та сильні прояви КГП та їх культивовану, табуйовану чи каналізовану форму і не розділяла КГП за рівнями їхньої репрезентації на різних рівнях світовідношення), тим не менш, сам факт плідного застосування гранично-категоріального підходу, хай і не цілого, яскраво засвідчив його евристичні можливості.

Використані у повному обсязі, розрізнені за рівнем загальності та предметною втіленістю, всі згадані одиниці універсально-культурно аналітичної мови навіть в межах підходу О. Пашник (візьмемо для прикладу її окремі результати) постають як основа майбутніх класифікаційних рубрик (вишикуваних тут як ланцюжок з переходом від категорії до понять з поступовим зменшенням рівня загальності останніх) на кшталт «КГП народження – творення – соціальна творчість – мотив народження «нового світу», «КГП смерті – агресивне кодування мортальності – культивоване мортальне насильство – культивування насильства у тоталітарній системі – агресивний опір їй вільної особистості». «Мортальність – агресивне кодування мортальності – культивування (героїзація) смерті – інформаційне кодування мортальності (смерть з переконань, віри у «світле майбутнє»)», «КГП безсмертя – безсмертя через табування (заперечення) смерті – духовно-практичний (міф) рівень мортально-

імортальної контамінації («героїчний міф» – смерть заради безсмертя) тощо.

Застосована до різних предметів дослідження, дана концепція, меншою чи більшою мірою використана у працях й інших вчених (Н. І. Бернадська, Ю. Ганошенко, П. Е. Герчанівська, В. М. Даренська, Л. Є. Запорожцева, Н. І. Зражевська, Т. А. Калімуліна, Т. П. Кизима, О. В. Когут, С. Кочерга, А. І. Кузнєцова, О. М. Лозова, В. Б. Марік, Н. В. Мафтин, П. В. Мірошніченко, І. В. Морозова, Ю. Набок-Бабенко, Ю. М. Нідзельська, В. М. Ніколаєнко, Н. А. Пилипенко-Фрицак, Т. В. Пуларія, В. І. Пуліна, А. А. Ткач, Т. В. Черкозьянова Ж. А. Янковська etc.), показала свою продуктивність, що свідчить про, **виснуємо**, цілком реальні перспективи створення універсально-культурного методологічно та концептуально принципово нового показника національних та світових мотивів та сюжетів. Справа ця, зрозуміло, непроста, але начало їй вже покладено.

Література

1. **Пашник О. В.** Онтологічні й культурно-історичні універсалії в українській прозі 20-30-х рр. ХХ ст. / Олена Валеріївна Пашник // **Автореф.** дис. ... канд. філ. н. – Спец. 10.01.01 – українська література – Х.: ХНУ, 2006 – 19 с. **Див. також інші її роботи:** *Смерть як індикатор тоталітарного типу культури (на матеріалі української прози 20-30-х років ХХ ст.)* // **Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Каразіна** – № 595. – Сер. Філологія. – Вип. 38 – Х., 2003 – С.22-26; *Творчість О.Копиленка крізь призму універсально-культурного аналізу* // **Вісн. Житом. пед. ун-ту** – 2004 – Вип. 16 – С. 61-64; *Специфіка реалізації універсалії безсмертя в українській прозі 20-30-х рр. ХХ століття* // **Література.** Фольклор. Проблеми поетики – Вип. 17 – К.: Твім інтер, 2004 – С. 395-401.

УДК 392.1 Народження 398.21 Народні оповідання

Оксана ЛАБАЩУК (Тернопіль)

МІФОЛОГІЗАЦІЯ ДОРОГИ ДО ПОЛОГОВОГО БУДИНКУ В РОЗПОВІДЯХ МАТЕРІВ

У сучасному суспільстві уявлення про матір, немовля, народження передаються за допомогою ряду символів, котрі частково корелюють з традиційною фольклорною символікою, а також зазнають впливу міфологічної та християнської ідеологій. Шлях до материнства — це період складних випробувань, які необхідно подолати. В оповідях жінок підкреслено детально описується сповнена перешкод дорога у пологовий будинок.